

ЗАГАЛЬНА ХАРАКТЕРИСТИКА РОБОТИ

Актуальність дослідження. Нові пріоритети сучасної дошкільної освіти у світлі вимог Національної стратегії розвитку освіти в Україні на 2012-2021 рр., Закону «Про дошкільну освіту», Базового компонента дошкільної освіти в Україні, спрямованих на модернізацію дошкільної освіти, оновлення змісту й вдосконалення форм, методів і технологій закладання основ гармонійної особистості дитини, зумовлюють важливість вирішення проблеми формування комунікативних умінь старших дошкільників як важливої складової їх соціальної компетентності.

Проблему формування комунікативних умінь дошкільників як один із аспектів їх соціально-мовленнєвого розвитку досліджували: психологи (Л. Калмикова, О. Кононко, В. Котирло, М. Лісіна, Т. Піроженко, А. Рuzська та ін.); педагоги (В. Захарченко, А. Зрожевська, А. Гончаренко, Є. Тихеева, О. Ушакова та ін.); лінгвісти (В. Бабич, Ф. Бацевич); лінгводидакти (А. Богуш, М. Вашуленко, Н. Гавриш, К. Крутій, Н. Луцан, М. Пентилюк О. Трифонова, О. Ушакова, Г. Чулкова та ін.). Комунікативні уміння як окремі аспекти культури мовлення і мовленнєвого етикету особистості розглянуто у працях О. Амацьєвої і С. Хаджирадевої.

На необхідності посилення інтегрованості змісту і методів дошкільної освіти у процесі формування комунікативних умінь дітей наголошували провідні педагоги минулого (М. Монтессорі, С. Русова, В. Сухомлинський) й сучасності (Г. Беленька, А. Богуш, М. Євтух, Р. Мартинова, Н. Ничкало, Т. Поніманська).

Виховання і розвиток особистості дитини в ігровій діяльності були предметом досліджень Л. Артемової, А. Бондаренко, Г. Григоренко, Д. Ельконіна, В. Захарченко, А. Матусик, Д. Менджерицької, А. Усової; у музично-ігровій - В. Верховинця, Н. Ветлугіної, Е. Вільчковського, С. Науменко, С. Садовенко, Г. Тарасова, А. Шевчук, М. Шутя та ін.

Специфіку формування комунікативних умінь дошкільників в ігровій діяльності розкрито у працях А. Богуш, Н. Луцан (мовленнєві ігри), Ю. Приходько (сюжетно-рольові ігри) та ін. Проблеми музичного виховання дітей дошкільного віку присвячено праці Т. Лісовської, Т. Науменко, С. Нечай, Р. Савченко, А. Шевчук, С. Якимчук та ін.

Водночас, наукові дослідження щодо формування комунікативних умінь старших дошкільників у процесі музично-ігрової діяльності відсутні у вітчизняній дошкільній педагогіці. На підставі вивчення наукової літератури з досліджуваної проблеми та практики дошкільної освіти виокремлено низку суперечностей між:

- вимогами до сформованості комунікативних умінь як базових якостей особистості старших дошкільників та реальним станом їх наявності;
- розвивально-комунікативним потенціалом музично-ігрової діяльності та недостатнім використанням її можливостей у формуванні комунікативних умінь старших дошкільників в умовах дошкільного навчального закладу;
- віковим прагненням дитини до спілкування в різних видах діяльності та відсутністю в неї необхідних знань, умінь і навичок для його реалізації.

Необхідність розв'язання означених суперечностей зумовила вибір теми наукового дослідження **«Формування комунікативних умінь старших дошкільників у процесі музично-ігрової діяльності».**

Зв'язок роботи з науковими планами, програмами, темами. Дисертаційна робота виконана відповідно до планів науково-дослідної роботи Кам'янець-Подільського національного університету імені Івана Огієнка, є складовою комплексної наукової теми «Інноваційні технології формування фахівця в умовах особистісно-зорієнтованого навчання та ступеневої освіти» (номер державної реєстрації 0107U004349).

Тему дослідження затверджено вченою радою Кам'янець-Подільського національного університету імені Івана Огієнка (протокол №9 від 31.10.2006 р.) та узгоджено Радою з координації наукових досліджень з педагогічних і психологічних наук в Україні (протокол № 1 від 23.01.2007 р.).

Мета дослідження: теоретично обґрунтувати та експериментально апробувати методику формування комунікативних умінь старших дошкільників у процесі музично-ігрової діяльності.

Завдання дослідження:

1. Розкрити сутність та структуру поняття «комунікативні уміння старших дошкільників у музично-ігровій діяльності»; уточнити поняття «комунікативні уміння», «музично-ігрова діяльність старших дошкільників».

2. Виявити критерії, показники, схарактеризувати рівні сформованості комунікативних умінь старших дошкільників в ігровій діяльності.

3. Визначити педагогічні умови формування комунікативних умінь старших дошкільників у процесі музично-ігрової діяльності.

4. Розробити й апробувати модель та експериментальну методику формування комунікативних умінь старших дошкільників у процесі музично-ігрової діяльності.

Об'єкт дослідження – музично-ігрова діяльність як засіб формування комунікативних умінь старших дошкільників.

Предмет дослідження – методика формування комунікативних умінь старших дошкільників у процесі музично-ігрової діяльності в умовах дошкільного навчального закладу.

Гіпотеза дослідження: формування комунікативних умінь старших дошкільників у процесі музично-ігрової діяльності буде ефективним, якщо реалізувати такі педагогічні умови:

- взаємозв'язок змісту комунікативної, музичної та ігрової діяльності старших дошкільників;
- наявність музично-мовленнєвого супроводу ігрової діяльності дітей;
- забезпечення рефлексивно-творчого характеру ігрової діяльності;
- занурення дітей в активну комунікативно-музично-ігрову діяльність.

Методи дослідження – *теоретичні*: вивчення, аналіз і узагальнення психолого-педагогічної, лінгводидактичної, музикознавчої літератури - для розкриття сутності ключових понять, визначення критеріїв, показників, педагогічних умов формування комунікативних умінь старших дошкільників; *структурно-систематичні*: класифікація, порівняння, систематизація - для поділу музичних ігор за їх розвивальним впливом на формування комунікативних умінь старших дошкільників; моделювання та проектування - для визначення логічної структури дослідження й розроблення експериментальної моделі формування

комунікативних умінь старших дошкільників; *емпіричні*: спостереження, анкетування, аналіз навчально-виховних планів і програм - для виявлення стану означеної проблеми у практиці роботи дошкільних навчальних закладів; педагогічний експеримент (констатувальний, формувальний та прикінцевий етапи) - для виявлення та перевірки рівнів сформованості комунікативних умінь у дітей старшого дошкільного віку у музично-ігровій діяльності; статистичні методи (визначення відсоткових співвідношень та середніх значень, χ^2 -критерій вагомості відмінностей) - для обробки та інтерпретації результатів дослідження.

Базою дослідження виступили: дошкільні навчальні заклади №№ 9, 18 м. Кам'янця-Подільського Хмельницької області, №2 м. Монастириськи Тернопільської області, №15 м. Умань Черкаської області, №5 м. Чернівці. Усього в дослідженні взяло участь 250 дітей старшого дошкільного віку. Анкетуванням було охоплено 100 вихователів, 75 музичних керівників означених областей.

Наукова новизна дослідження полягає в тому, що вперше: визначено сутність і структуру поняття «комунікативні уміння старших дошкільників у музично-ігровій діяльності»; виявлено критерії (когнітивно-ігровий, емоційно-виразний, комунікативно-діяльнісний) з відповідними показниками й схарактеризовано рівні (високий, достатній, задовільний та низький) сформованості комунікативних умінь старших дошкільників у музично-ігровій діяльності; визначено й обґрунтовано педагогічні умови формування комунікативних умінь старших дошкільників у процесі музично-ігрової діяльності (взаємозв'язок змісту комунікативної, музичної та ігрової діяльності старших дошкільників; наявність музично-мовленнєвого супроводу ігрової діяльності дітей; забезпечення рефлексивно-творчого характеру ігрової діяльності; занурення дітей в активну комунікативно-музично-ігрову діяльність); розроблено та експериментально апробовано модель і методику формування комунікативних умінь старших дошкільників у процесі музично-ігрової діяльності; уточнено поняття «комунікативні уміння», «музично-ігрова діяльність старших дошкільників». Подальшого розвитку набула методика розвитку мовлення дітей старшого дошкільного віку в різних видах діяльності.

Практичне значення одержаних результатів: розроблено діагностувальну й експериментальну методику формування комунікативних умінь старших дошкільників у процесі музично-ігрової діяльності; методичне забезпечення музично-ігрових занять з формування комунікативних умінь, текстів ігор, казок, ситуацій мовленнєво-музичної спрямованості. Матеріали дослідження можуть бути використані у розробці парціальних програм для ДНЗ, післядипломній освіті та у змісті відповідних навчальних дисциплін у підготовці майбутніх фахівців в системі вищої освіти зі спеціальностей «Дошкільна освіта» й «Музика».

Результати дослідження впроваджено у навчально-виховний процес дошкільних навчальних закладів №№ 20, 30, м. Кам'янця-Подільського, №38 м. Тернополя (довідка №01 від 05.09.2012 р.), №1 м. Монастириськи Тернопільської області (довідка №64 від 11.09.2012 р.), №39 м. Хмельницького (довідка №35 від 14.10.2011 р.); №2 та навчально-виховного комплексу «Дошкільний навчальний заклад – загальноосвітня школа I ступеня» м. Хотина Чернівецької області (довідка №01-10-991 від 07.10.2011 р.).

Апробація результатів дослідження. Основні теоретичні та практичні положення дисертації обговорювалися на: *міжнародних* («Гуманістичні орієнтири мистецької освіти» – Київ, 2007, «Професійна підготовка учителів початкової школи: здобутки, проблеми, перспективи» – Луцьк, 2009, «Сучасне дошкілля: реалії та перспективи – Київ, 2010», «Актуальні проблеми наступності дошкільної і початкової освіти» – Кам'янець-Подільський, 2010; «Реализация идей устойчивого развития в начальном образовании: проблемы, поиски, решения» – Санкт-Петербург, 2011); *всеукраїнських* («Творча спадщина М.Д. Леонтовича в українській та світовій культурі й освіті» – Кам'янець-Подільський, 2007, «Дошкільне дитинство: інноваційний досвід освіти, проблеми, традиції та перспективи» – Переяслав-Хмельницький, 2008, «Передшкільна освіта: проблеми та перспективи» – Миколаїв, 2008), «Сучасний стан та тенденції розвитку початкової освіти в Україні» – Слов'янськ, 2009; звітних (Кам'янець-Подільського національного університету імені Івана Огієнка, 2008-2011 рр., Кам'янець-Подільський) науково-практичних конференціях.

Публікації. Основні теоретичні положення, результати й висновки дослідження висвітлено у 30 одноосібних публікаціях, з них 16 – у фахових виданнях України, 1 стаття – у науковому зарубіжному виданні, 9 – у збірниках матеріалів науково-практичних конференцій, 3 – у виданнях навчально-методичного характеру, 1 – у іншому науковому виданні.

Структура та обсяг дисертації. Дисертація складається зі вступу, двох розділів, висновків до розділів, загальних висновків, додатків, списку використаних джерел (298 найменувань із яких 5 – іноземною мовою). Основний зміст дисертації викладено на 197 сторінках. Робота містить 16 таблиць, 3 схеми, які обіймають 10 сторінок основного тексту. Додатки викладено на 97 сторінках.

ОСНОВНИЙ ЗМІСТ ДИСЕРТАЦІЇ

У вступі обґрунтовано актуальність проблеми дослідження, визначено мету, завдання, об'єкт, предмет, гіпотезу, методи дослідження; розкрито його наукову новизну і практичну значущість; висвітлено відомості про базу дослідження, подано інформацію про апробацію та впровадження результатів, загальну кількість публікацій і структуру роботи.

У першому розділі «Теоретичні засади формування комунікативних умінь старших дошкільників у процесі музично-ігрової діяльності» проаналізовано науковий фонд з досліджуваної проблеми; визначено сутність і структуру поняття «комунікативні уміння старших дошкільників у музично-ігровій діяльності»; з'ясовано теоретичні підходи до формування комунікативних умінь старших дошкільників; обґрунтовано поняття «формування комунікативних умінь у процесі музично-ігрової діяльності»; уточнено поняття «комунікативні уміння», «музично-ігрова діяльність старших дошкільників», розкрито вплив музичних ігор на формування складових комунікативних умінь старших дошкільників.

Теоретичне осмислення проблеми комунікативних умінь (Г. Андреева, А. Годлевська, Г. Демидчик, О. Леонтьєв, Б. Ломов, М. Маркіна, Т. Маркова, Л. Мунірова, Л. Пенєвська та ін.) уможливило тлумачення поняття комунікативних

умінь старших дошкільників, як такий рівень оволодіння вербальними та невербальними засобами спілкування, що дозволяє реалізовувати відповідне віковим психологічними нормам спілкування в єдності взаєморозуміння, обміну діями, емоційними враженнями й переживаннями.

З'ясовано, що комунікативні вміння формуються на основі комунікативної потреби, яка задовольняється в поведінці та стає передумовою розвитку таких якостей особистості, як спрямованість на спілкування, інтерес до людей, рефлексія, емпатія, здатність до спільної діяльності, партнерства, що є необхідним для соціалізації дитини.

Віковими особливостями комунікативних умінь старших дошкільників є: спрямованість на моделювання соціальних взаємин; усвідомлення необхідності будувати спілкування відповідно до завдань комунікативної ситуації; аналіз й оцінка комунікативних контактів з однолітками і дорослими; наслідування та уявлення дітей про світ дорослих, їх взаємини, правила поведінки (Л. Виготський, О. Кононко, М. Лісіна).

Комунікативні вміння старших дошкільників у музично-ігровій діяльності визначаємо як спосіб виконання комунікативних дій, які мають опосередкований характер, з використанням вербальних і невербальних засобів спілкування та засобів виразності мовлення й музики, що забезпечують обмін інформацією музично-ігрового змісту, ефективність емоційної і позитивної взаємодії, відтворення творчого самопочуття та передавання учасникам спілкування вражень, емоційних станів, викликаних музично-ігровим супроводом спільної діяльності.

Структурними компонентами комунікативних умінь старших дошкільників у музично-ігровій діяльності є: обмін інформацією (інформаційно-комунікативні вміння), діями (інтерактивні вміння), переживаннями та враженнями (перцептивно-експресивні) між партнерами у процесі їх включення в музично-ігрову діяльність, що має колективний характер (Г. Андрєєва, Б. Ломов, Л. Мунірова).

Інформаційно-комунікативні вміння передбачають оволодіння старшими дошкільниками вербальними й невербальними засобами з метою прийому і передачі інформації музично-ігрового змісту, урахуванням найдоцільніших способів поведінки і звертань відповідно до ситуації спільної музичної гри (інструкцій, повідомлень з використанням штампів мовленнєвого етикету). Основними показниками цих умінь є увага до повідомлень вихователя й однолітків, їх розуміння; стабільність процесу прийняття інформації; вміння висловлювати думку; намір; прохання; повнота повідомлення.

Інтерактивні комунікативні вміння, що дозволяють старшим дошкільникам здійснювати обмін діями у процесі спільного їх виконання, спрямовані на встановлення і підтримку контакту, забезпечення спільного здійснення музично-ігрової діяльності (інструкція за правилами, домовленість про розподіл ролей у грі, відтворення музично-ігрового образу). Емпіричні показники інтерактивних умінь – спільне планування та здійснення діяльності, узгодженість дій, вміння згладжувати суперечки, домовлятися, враховувати інтереси один одного, відсутність конфліктних ситуацій.

Перцептивно-експресивні вміння старших дошкільників забезпечують обмін переживаннями і враженнями у процесі спільної музичної гри, дозволяють дитині

розуміти емоційні стани, мотиви, ставлення, індивідуальні особливості інших (дорослих, однолітків) та самій бути зрозумілою для них. Показниками засвоєння цих умінь є здатність дитини розуміти інтереси, переживання, прагнення інших людей, а також вміння враховувати їхні взаємні ставлення та розрізняти особисті характеристики партнера по спілкуванню. З іншого боку, дитина має володіти засобами самовираження своїх емоцій, станів, бути експресивною, переконливою, володіти технікою інтонування для вираження різних форм впливу (прохання, вимоги, питання, наказу, поради, побажання).

Обґрунтовано поняття «формування комунікативних умінь старших дошкільників у музично-ігровій діяльності», яке трактуємо як процес закономірного вдосконалення в часі способів виконання ними комунікативних дій під час ігрової взаємодії шляхом їх кількісних, якісних і структурних перетворень від нижчого до вищого рівнів вияву, заснований на включенні дітей у спеціально організовану і свідомо контрольовану музично-ігрову діяльність, що передбачає активну мовленнєву, репродуктивну, творчу й емоційну взаємодію її суб'єктів.

Музично-ігрову діяльність розуміємо як освітньо-виховний феномен, структурно і фундаментально підпорядкований мотиваційно-цільовим, змістовим, процесуально-організаційним завданням особистісного розвитку дитини, засіб употужнення її соціалізації у процесі доцільного включення у добровільну художньо-спрямовану, полікультурно-оснащену колективну взаємодію; процес збагачення емоційно-чуттєвого досвіду, розвитку музично-творчих здібностей, шлях пізнання й способ удосконалення рухових, слухацьких та виконавських умінь і навичок (синтетичний тип комунікативної системи, в якій взаємодіють аудіальний (спів), візуальний (танець), аудіовізуальний (театр), русла передачі інформації). Завдяки їх синтетичності учасник гри реагує на багатоаспектність русел комунікації відповідним налаштуванням «апарату» сприйняття і посиленням функціонування комунікативної сфери.

Розвивально-виховні можливості музичних і комунікативних ігор розкрито в роботах А. Богущ, В. Верховинця, Н. Ветлугіної, Т. Жаровцевої, А. Зіміної, І. Княжевої, Т. Лісовської, О. Савченко, С. Садовенко, А. Шевчук, М. Шутя, та ін. Музично-ігрова діяльність є засобом формування всіх компонентів комунікативних умінь старших дошкільників і відзначається характеристиками, що зумовлюють виразне мотивування дітей до включення в її здійснення (процесуальність, вікова відповідність, колективний характер, моделювання соціальних взаємин) та використання засобів спілкування, що уможливають реалізацію комунікативних потреб: експресивно-мімічних – погляд, посмішка, міміка, виразні вокалізації та рухи тіла, предметно-дієвих – локомоторні і предметні рухи, пози, використовувані для цілей спілкування та вербальних.

Музично-ігрова діяльність, поєднуючи музику, хореографію, образотворче мистецтво, виходить за межі кожного з них, що прослідковується у виразному мовному інтонуванні, ритмічних рухах, тембровій, шумовій, руховій імпровізації, виконанні ролей творців і виконавців. Користуючись елементарними, доступними засобами виразності, діти можуть імпровізувати, активно проявляти і виражати емоційні стани й переживання, оскільки музична гра сприяє творчому

перевтіленню й самовираженню, допомагає виявитися «всередині» музики, набути досвіду емоційних переживань. Голосове і рухове самовираження дитини під музику розглядається як найважливіший природодоцільний засіб її розвитку. Сутність і зміст музично-ігрової діяльності визначає можливості реалізації основних завдань з формування комунікативних умінь.

У ході дослідження з'ясовано, що розвивальний вплив музично-ігрової діяльності на комунікативні вміння старших дошкільників виявляється залежно від різновиду музичної гри. Засвоєння дітьми інформаційно-комунікативних умінь найбільш ефективно відбувається в музичних іграх пізнавального спрямування, де діти обмінюються знаннями, думками та ідеями. Найсприятливішими для засвоєння дошкільниками інтерактивних комунікативних умінь є музичні ігри з елементами драматизації та музично-рухливі ігри, побудовані на злагодженій взаємодії. Засвоєння перцептивно-експресивних умінь у музично-ігровій діяльності, пов'язаних з емоційними переживаннями учасників спілкування відбуваються переважно у сенсорних та сюжетних музичних іграх.

У другому розділі «Експериментальне дослідження формування комунікативних умінь старших дошкільників у процесі музично-ігрової діяльності» представлено результати пошуково-розвідувального етапу експерименту, виявлено критерії, показники, схарактеризовано рівні сформованості комунікативних умінь старших дошкільників, визначено теоретичні позиції побудови формувального експерименту, обґрунтовано педагогічні умови формування комунікативних умінь старших дошкільників у процесі музично-ігрової діяльності; розроблено модель та експериментальну методику формування комунікативних умінь старших дошкільників у процесі музично-ігрової діяльності.

На пошуково-розвідувальному етапі експерименту було вивчено стан використання музичних ігор у практиці роботи сучасних дошкільних навчальних закладів з метою формування комунікативних умінь старших дошкільників; проаналізовано чинні програми розвитку навчання і виховання дітей у дошкільному навчальному закладі; здійснено аналіз навчально-виховних планів роботи вихователів; проведено анкетування вихователів, музичних керівників.

З'ясовано, що визначені у програмах вимоги щодо формування комунікативних умінь старших дошкільників педагогами у процесі навчально-виховної роботи реалізуються недостатньо. Аналіз планів навчально-виховної роботи вихователів показав відсутність системи в плануванні та здійсненні роботи з формування комунікативних умінь дошкільників засобами музичної гри. Результати анкетування засвідчили неоднозначне розуміння сутності проявів комунікативних умінь, недосконале вміння визначати розвивально-виховний потенціал різних видів діяльностей. Вихователі через недооцінювання комунікативних властивостей музики не використовують у належній мірі відповідний потенціал музичних ігор, а музичні керівники недостатньо приділяють уваги означеній проблемі.

На констатувальному етапі експерименту було виявлено критерії і показники оцінювання рівнів сформованості комунікативних умінь дошкільників у музично-ігровій діяльності.

Когнітивно-ігровий критерій з показниками: знання дітьми ігор, уміння їх пояснити, організувати і провести; творче відображення реальних і казкових ситуацій спілкування; використання формул мовленнєвого етикету у грі. Емоційно-виразний критерій з показниками: використання вербальних, невербальних засобів спілкування та здатність їх розуміти. Комунікативно-діяльнісний критерій (з показниками: уміння будувати діалогічні єдності у спілкуванні; трилог, полілог у процесі організації гри; використовувати функціональні типи діалогу). Окреслені критерії і показники виступили підґрунтям для виокремлення рівнів сформованості комунікативних умінь старших дошкільників у музично-ігровій діяльності.

Високий рівень. Діти цього рівня знають сюжети ігор й адекватно їх відтворюють, ініціюють гру. Вони самостійно пояснюють хід і правила гри з урахуванням постійної орієнтації на те, як слухає і розуміє їх співрозмовник, організовують знайому гру з іншими дітьми. Яскраво виражають дії та характер ігрових персонажів через систему вербальних і невербальних засобів спілкування, що виявляється у точності інтонування, передаванні ритму та темпі мовлення, динамічному нюансуванні, виразності рухів та узгодженні їх із текстом і музикою. Діти володіють відповідним багажем тактильної комунікації, поєднують мовні та немовні засоби виразності. Діти означеного рівня уміють вийти за межі сюжету гри; самостійно і творчо розігрують казкові та реальні ситуації за змістом знайомих казок і оповідань, розподіляючи ролі та добираючи атрибути. Вони точно і лексично правильно характеризують емоційний стан дієвих осіб, співучасників гри, пов'язуючи його з морально-етичними нормами (ситуаціями). Без нагадування використовують формули мовленнєвого етикету, активні у спілкуванні, вміють слухати і розуміють інших, спілкуються з урахуванням ситуації. Діти високого рівня складають діалоги з 7-8 і більше діалогічних єдностей. Самостійно формулюють запитання, відповідають поширеними реченнями на запитання товариша; вміють будувати трилог, полілог, підтримувати групову бесіду, використовуючи різні функціональні типи діалогу (домовленість, розпитування, обмін враженнями та обговорення).

Достатній рівень. Діти позитивно ставляться до музично-ігрової діяльності, знають і правильно називають ті ігри, які часто використовуються на заняттях і поза ними, розуміють і відтворюють їх зміст, легко підхоплюють ініціативу до гри, подану дорослим, проте самостійно організувати знайому гру з іншими дітьми їм не вдається. Вони успішно розігрують казкові та реальні ситуації за змістом знайомих казок і оповідань, при цьому розподіляють ролі, добирають атрибути, виконують адекватні ігрові дії. Під час гри, як у діалогічному, так і в монологічному мовленні використовують усі формули мовленнєвого етикету, окрім компліменту. Діти цієї підгрупи слухають і розуміють мовлення, беруть участь у спілкуванні, емоційно відгукуються на знайому музику, описують емоційні прояви в іграх, проте пов'язують їх із моральними вчинками лише за допомогою дорослих; засоби виразності мовлення (темп, сила голосу, наголос, паузи, ритм, міміка, жести, поза, рухи) використовують не завжди. Діти означеного рівня самостійно складають діалоги з 5-6 діалогічних єдностей; здатні побудувати

трилог. Проте у побудові полілогу беруть пасивну участь; уміють користуватися лише такими функціональними типами діалогів, як-от: домовленість, розпитування, обмін враженнями.

Задовільний рівень. Діти беруть участь у грі здебільшого з ініціативи інших, не завжди можуть визначитися, у які ігри вони хотіли б грати, розуміють зміст гри, але не намагаються його пояснити іншим. Вони не завжди адекватно реагують на музичний супровід гри; розігрують казкові та реальні ситуації лише з допомогою дорослого, зміст відтворюють близько до тексту, ігрові дії – відсутні. Відповідні атрибути до гри можуть обрати лише з допомогою вихователя, проте не здатні обґрунтувати свій вибір. У процесі ігрової взаємодії діти не завжди користуються формулами мовленнєвого етикету, при цьому найбільш вживаними є вітання, прохання та знайомство, співчуття можуть виразити лише тим, до кого більше прив'язані (друг, сусід). Мовлення дітей маловиразне, інтонаційні й невербальні експресивні засоби використовуються частково. Діти цього рівня володіють лише розповідною інтонацією та найбільш поширеними невербальними засобами виразності; емоції та почуття, викликані певною ситуацією спілкування, називають одним словом лише з допомогою навідних запитань дорослого та не вміють пов'язати їх із морально-етичними нормами поведінки. Під час складання діалогу у грі діти потребують допомоги з боку дорослого, при цьому використовують прості, короткі однослівні речення та 3-4 діалогічні єдності; у побудові трилогу і полілогу пасивні; правильно будують лише такі прості функціональні типи діалогу як діалог-домовленість і розпитування.

Низький рівень. Діти цього рівня беруть участь у грі лише з настанови дорослого, виявляють інтерес тільки до окремих ігор, не виявляють ініціативи у виборі гри, пасивні в її організації, проведенні та підтримці ігрового настрою. Вони не знають і не розуміють сюжетів найбільш використовуваних у роботі з ними ігор, дають їм випадкові назви. Під час розігрування реальних і казкових ситуацій спілкування дії ігрових персонажів називають правильно, проте не виявляють ініціативи в процесі їх обговорення й відтворення. Діти означеного рівня важко входять у контакт з однолітками, виконуючи ролі за вказівкою дорослого; під час розмови не дивляться в очі, не бажають скористатися атрибутами до гри; серед формул мовленнєвого етикету вимушено використовують «дякую», «будь-ласка». У мовленні дітей відсутня емоційна різноманітність інтонацій, багато пауз, пропусків слів; подекуди використовуються невербальні засоби виразності; міміка та жести не виразні; здебільшого відсутній дотиковий та візуальний контакт, рухи скуті. Через неправильне розуміння морально-етичних ситуацій спілкування діти цього рівня лексично неточно називають емоційний стан дійових осіб; визначаючи характер музики не можуть співвіднести його з емоційними станами та діями людини. Складання діалогу не вдається, діти уміють використовувати лише 1-2 діалогічні єдності, побудова мовних висловлювань однотипна, спрощена; на запитання відповідають одним словом, не вміють правильно сформулювати запитання. Діти низького рівня пасивні у побудові трилогу та полілогу; зазнають труднощів під час побудови різних функціональних типів діалогу, використовуючи лише найпростіші, типу

«розпитування», постійно потребують допомоги дорослих в організації спілкування та ігрової діяльності.

Результати констатувального експерименту засвідчили майже однакові рівні сформованості комунікативних умінь дітей експериментальної і контрольної груп. Переважна більшість досліджуваних дошкільників (47,4% в ЕГ і 46,7% у КГ) засвідчили задовільний рівень їх сформованості. Достатній (23,8% в ЕГ, 24,5% у КГ) і низький (20,4% в ЕГ, 21,1% у КГ) рівні сформованості зафіксовано приблизно у однаковій кількості дітей. На високому рівні сформованості комунікативних умінь було лише 8,4% дітей в ЕГ та 7,7% у КГ.

Теоретичними позиціями організації і проведення експериментального дослідження з формування комунікативних умінь старших дошкільників у процесі музично-ігрової діяльності стали: положення щодо розвитку і формування особистості дитини у процесі її діяльності й спілкування (І. Бех, Л. Виготський, Д. Ельконін, О. Леонт'єв); теорії онтогенезу спілкування та розвитку мовлення дошкільників (А. Богуш, Н. Гавриш, Л. Калмикова, Т. Піроженко); теорія гри як провідної діяльності дошкільника (Л. Артемова, О. Запорожець), дослідження вчених про комунікативні властивості музики (Л. Бочкарьов, Л. Брусилівський, А. Готсдінер, В. Морозов, В. Медушевський, Г. Падалка, О. Ростовський, Г. Тарасов); інтегративний підхід до організації музично-ігрової діяльності дітей дошкільного віку (Г. Беленька, Р. Савченко); вихідні положення Базового компонента дошкільної освіти та педагогічні принципи організації і проведення експериментальної роботи (об'єктивності педагогічного дослідження; гуманізму і педагогічного оптимізму; визначальної ролі педагогічних впливів; комплексності, системності й систематичності; вікового, індивідуального і особистісного підходів; активності й творчого самовираження; духовно-естетичної спрямованості роботи з дітьми; комунікативності і позитивної емоційності; професійної компетентності).

На формувальному етапі визначено такі педагогічні умови формування комунікативних умінь старших дошкільників у процесі музично-ігрової діяльності: взаємозв'язок змісту комунікативної, музичної та ігрової діяльності старших дошкільників; наявність музично-мовленнєвого супроводу ігрової діяльності дітей; забезпечення рефлексивно-творчого характеру ігрової діяльності; занурення дітей в активну комунікативно-музично-ігрову діяльність, яку розглядаємо як складне педагогічне явище, що базується на мовленнєвих, звукових, ігрових методах навчання дітей дошкільного віку.

Розроблено й реалізовано дидактичну модель та експериментальну методику формування комунікативних умінь старших дошкільників у процесі музично-ігрової діяльності, яка обіймала 4 етапи: організаційно-інформаційний, репродуктивно-діяльнісний, оцінно-творчий, довільно-комунікативний.

Метою організаційно-інформаційного етапу було збагачення емоційно-чуттєвого досвіду старших дошкільників. Для цього створено казку «Місто Настроїв», герої якої супроводжували серію експериментальних занять із музики, художньої літератури, мовленнєвого спілкування, ознайомлення з довкіллям, образотворчої діяльності, свят, розваг, занять в осередках творчості та під час прогулянок у другій половині дня. Ігровий репертуар цього етапу було включено

до тематичних проектів і відповідних до них тем занять: «Здрастуй, рідний садочку!» (тема «Емоція радості»); «Здоров'я та хвороба» («Емоції смутку, горя, печалі»); «Мої права» («Емоція гніву»); «Кожен предмет має свій секрет» («Емоція страху»); «Ми та наші емоції» («Емоційні стани радості, гніву, подиву у міміці»); «Наша старша група» («Вираження емоцій радості, гніву, подиву, суму спокою в пантоміміці та інтонації»); «Моя сім'я» («Емоції та вчинки»); «Країна дитинства» («Інтенсивність прояву емоційних станів»); «Світ мистецтва» («Позитивні й негативні емоції та їх вираження засобами художньої виразності»); «Цікаве поряд з нами» (тема «Емоції страху, сорому, інтересу»); «Природа лісу» («Прогулянка до лісу», екосеанс); «Природа планети Земля» («Подорож у царство Золотої рибки»). На цьому етапі реалізувалася така педагогічна умова, як взаємозв'язок змісту комунікативної, музичної та ігрової діяльності старших дошкільників.

Другий етап – репродуктивно-діяльнісний – передбачав занурення старших дошкільників у активну музично-ігрову діяльність з метою ознайомлення із голосовими характеристиками мови і музики, активізації їх у мовленні. Формами організованої діяльності дітей стали інтегровані заняття, розваги, підпорядковані тематичним проектам: «Птахи нашого краю» («Чому соловей співає вечорами»); «У світі звуків» («Подорож до планети музики», «Наші почуття» («Почуття і музика»), «Моя Батьківщина» («Україна – рідний край»); «Театр» (заняття з художньої літератури і музики «Українська народна казка Івасик-Телесик»); «Зимові свята» (розваги «Танцювальний марафон», «У концертній студії»); «У бібліотеці» («Настрої і почуття у казці»); «Музика в казці» («Оркестрові фантазії»); «Наші почуття» («Почуття і музика»); «Явища природи» («Настрої у природі»); «Мої друзі» («Вітаємо іменинників»). На цьому етапі було використано відповідні методи (переконання, порівняння і зіставлення, тренування, навіювання, заохочення, створення комунікативних ситуацій) і прийоми (знаходження суперечностей і нових шляхів відтворення змісту. На репродуктивно-діялісному етапі реалізувалася така педагогічна умова, як наявність музично-мовленнєвого супроводу ігрової діяльності дітей.

Третій – оцінно-творчий етап – був спрямований на залучення дітей до комунікативно-оцінної діяльності та стимулювання мовленнєвої і рухової творчості. Провідною формою організованої діяльності дітей стали інтегровані заняття, зустрічі з митцями, бесіди, екскурсії. Ігровий репертуар цього етапу було включено до тематичних проектів і відповідних занять: «Ми такі різні» («Що ми знаємо про себе?»), «Наші почуття», «Характер»), «Кольори навколо нас» («Якого кольору музика», «Людина і мистецтво» («Поєднання почуттів у музиці й живописі»); «Мої друзі» («Взаємини з друзями», «Довіра»); «Мої ігри та іграшки» («У світі музичної гри»), «У магазині» («Крамниця музичних іграшок»), «Цей дивовижний тваринний світ» («Впізнаємо тварин»); «На гостинах у казки» («Портрети казкових героїв мовою мистецтва» за мотивами казки О.Толстого «Золотий ключик»); «У картинній галереї» (бесіда за картиною В.Васнецова «Альонушка»). Методами та прийомами на цьому етапі були: показ способу дії і пояснення, вправління у практичних діях, створення ситуацій вибору, умисні помилки вихователя, переконання, оцінка й самооцінка результатів діяльності, емоційної драматургії (цілісність занять),

педагогічна активність (вплив); створення умов до відповідної гри, обмін ролями, рецензування роботи друга, матеріалізація думки через казкові персонажі, вирішення проблемно-пошукових завдань, створення уявних ситуацій, крісло оповідача, трибуна оратора, піраміда запитань, маска откровення. На оцінно-творчому етапі реалізувалася така педагогічна умова, як забезпечення рефлексивно-творчого характеру ігрової діяльності.

Метою довільно-комунікативного етапу (літній період) було довільне й адекватне застосування набутих дітьми умінь і навичок у будь-якому виді діяльності, активізація у мовленні різних засобів комунікації, стимулювання самостійного включення в ігровий репертуар ігор комунікативного спрямування. сприяння проявам позитивної ігрової взаємодії, розвитку ігрової ініціативи. На початку цього етапу виведено правила ігрової взаємодії. Формами організованої діяльності дітей були ігрові заняття, заняття-розваги, розваги, прогулянки, тематична декада. Музичні ігри цього етапу впроваджувалися під час занять з фізкультури, музики, режимних процесів (прогулянок). Ігровий репертуар цього етапу було включено до тематичних проєктів «Здрастуй, літо!» («Мої улюблені ігри»), ігровий сеанс); «Звуки літа» («У гості до імпровізації»); тематична декада «Чарівний світ музики й театру (перегляд вистави «Як півень сонце розбудив», розвага «У театрі народної пісні і гри»); «Зростаємо здоровими» («Гра весела кличе нас», ігровий сеанс); «Умій дружити» (інсценізація казки «Сердите левеня»); «Цирк» («Історія з Бомчиком»). Ігрові сеанси цього періоду завершували вправою «Поеднувальна нитка», під час якої діти передавали один одному клубок і висловлювалися про те, що вони відчували на той час та чого бажають іншим. На цьому етапі використовувалися такі методи і прийоми як от: створення ігрових та проблемних ситуацій, асоціювання, приклад дорослих, схвалення, заохочення, оцінка й самооцінка результатів діяльності, паралельного навчання; позитивне налаштування, самостійне комбінування засобів досягнення мети, знаходження суперечностей, пошук аналогій, переформулювання, квітка-фантазерка, продовження життя літературного твору, життя його персонажів, запрошення гостей, реклама. На довільно-комунікативному етапі реалізувалася така педагогічна умова, як занурення дітей в активну комунікативно-музично-ігрову діяльність.

По закінченні формувального етапу експерименту було проведено прикінцевий зріз для з'ясування ефективності розробленої моделі і методики формування комунікативних умінь старших дошкільників у процесі музично-ігрової діяльності (див. таблицю).

Таблиця

Порівняльні дані рівнів сформованості комунікативних умінь старших дошкільників у музично-ігровій діяльності (%)

Групи	Зрізи	Рівні			
		Високий	Достатній	Задовільний	Низький
ЕГ	констатувальний	8,4	23,8	47,4	20,4
	прикінцевий	18,7	50,0	22,9	8,4
КГ	констатувальний	7,7	24,5	46,7	21,1
	прикінцевий	8,2	23,9	47,6	20,3

Таблиця засвідчує значні зміни у формуванні комунікативних умінь старших дошкільників у процесі музично-ігрової діяльності. Так, в експериментальній групі на прикінцевому етапі високого рівня досягли 18,7% дітей (було 8,4%); достатній рівень було виявлено у 50% дітей (було 23,8%). Задовільний рівень засвідчили 22,9% дітей (було 47,4%). На низькому рівні залишилося 8,4% дітей (було 20,4%).

У контрольній групі показники сформованості комунікативних умінь старших дошкільників у процесі музично-ігрової діяльності залишилися без помітних змін: високий рівень виявлено у 8,2% дітей (було 7,7%); достатній рівень – у 23,9 % дітей (було 24,5%); задовільний рівень – у 47,6% дітей (було 46,7%); на низькому рівні залишилося 20,3% дітей (було 21,1%).

Результати дослідження дали підстави дійти таких **висновків**:

У дисертації подано теоретичне узагальнення і нове вирішення наукової проблеми формування комунікативних умінь дітей старшого дошкільного віку у музично-ігровій діяльності: визначено й обґрунтовано педагогічні умови та експериментальну методика, виявлено рівні сформованості комунікативних умінь старших дошкільників у музично-ігровій діяльності.

1. Комунікативні вміння старших дошкільників у музично-ігровій діяльності розуміємо як спосіб виконання комунікативних дій, які мають опосередкований характер з використанням вербальних і невербальних засобів спілкування та засобів виразності мовлення й музики, що забезпечують обмін інформацією музично-ігрового змісту, ефективність емоційної і позитивної взаємодії, відтворення творчого самопочуття та передавання учасникам спілкування вражень, емоційних станів, викликаних музично-ігровим супроводом спільної діяльності.

Структурними компонентами комунікативних умінь є: обмін інформацією (інформаційно-комунікативні вміння), діями (інтерактивні вміння), переживаннями та враженнями (перцептивно-експресивні) між партнерами у процесі їх включення в музично-ігрову діяльність, що має колективний характер. Інформаційно-комунікативні вміння передбачають оволодіння старшими дошкільниками вербальними й невербальними засобами з метою прийому і передачі інформації з урахуванням найдоцільніших способів поведінки і звертань відповідно до ситуації спільної музичної гри. Інтерактивні комунікативні вміння дозволяють старшим дошкільникам здійснювати обмін діями у процесі спільного їх виконання, спрямовані на встановлення і підтримку контакту, забезпечення спільного здійснення музично-ігрової діяльності. Перцептивно-експресивні вміння старших дошкільників забезпечують обмін переживаннями і враженнями у процесі спільної музичної гри, дозволяють їм розуміти емоційні стани, мотиви, ставлення, індивідуальні особливості інших та самій бути зрозумілою для них.

2. Комунікативні вміння старших дошкільників розуміємо як такий рівень оволодіння вербальними та невербальними засобами спілкування, що дозволяє їм реалізовувати спілкування в єдності взаєморозуміння, обміну діями, емоційними враженнями й переживаннями з іншими.

3. Музично-ігрову діяльність розглядаємо як освітньо-виховний феномен, структурно і фундаментально підпорядкований мотиваційно-цільовим, змістовим, процесуально-організаційним завданням особистісного розвитку дитини, засіб

употужнення її соціалізації у процесі доцільного включення у добровільну художньо-спрямовану, полікультурно-оснащену колективну взаємодію; процес збагачення емоційно-чуттєвого досвіду, розвитку музично-творчих здібностей, шлях пізнання й способи удосконалення рухових, слухацьких та виконавських умінь і навичок (синтетичний тип комунікативної системи, в якій взаємодіють аудіальний (спів), візуальний (танець), аудіовізуальний (театр) русла передачі інформації.

4. Виявлено критерії і показники сформованості комунікативних умінь старших дошкільників в ігровій діяльності. Когнітивно-ігровий критерій з показниками: знання дітьми ігор, уміння їх пояснити, організувати і провести; творче відображення реальних і казкових ситуацій спілкування; використання формул мовленнєвого етикету у грі. Емоційно-виразний критерій з показниками: використання вербальних, невербальних засобів спілкування та здатність їх розуміти. Комунікативно-діяльнісний критерій з показниками: уміння будувати діалогічні єдності у спілкуванні; трилог, полілог у процесі організації гри; використовувати функціональні типи діалогу. Відповідно до критеріїв та їх показників було виявлено й схарактеризовано рівні сформованості комунікативних умінь старших дошкільників в ігровій діяльності: високий, достатній, задовільний, низький.

5. Визначено педагогічні умови ефективного формування комунікативних умінь старших дошкільників у процесі музично-ігрової діяльності: взаємозв'язок змісту комунікативної, музичної та ігрової діяльності старших дошкільників; наявність музично-мовленнєвого супроводу ігрової діяльності дітей; забезпечення рефлексивно-творчого характеру ігрової діяльності; занурення дітей в активну комунікативно-музично-ігрову діяльність.

6. Розроблено й апробовано модель та експериментальну методика формування комунікативних умінь старших дошкільників у процесі музично-ігрової діяльності, яка обіймала чотири етапи: організаційно-інформаційний, репродуктивно-діяльнісний, оцінно-творчий, довільно-комунікативний). Експериментальна методика формування комунікативних умінь старших дошкільників у процесі музично-ігрової діяльності спрямована на збагачення емоційно-чуттєвого досвіду дітей шляхом ознайомлення з основними емоціями, усвідомлення власного емоційного стану, адекватного його вираження та вміння розпізнавати й розуміти емоції інших; ознайомлення з голосовими характеристиками мовлення і музики та їх застосування у спілкуванні, сприймання та відтворення емоційно-змістової інформації; залучення дітей до оцінно-творчої комунікативної діяльності; довільне й адекватне застосування набутих ними умінь у будь-якій ситуації, сприяння позитивній взаємодії.

У результаті дослідження визначено, що запропонована модель формування комунікативних умінь старших дошкільників у музично-ігровій діяльності виявилась ефективною. Так, в експериментальній групі високого рівня сформованості комунікативних умінь старших дошкільників у музично-ігровій діяльності досягли 18,7% дітей (було 8,4%), достатній рівень виявлено у 50% дітей (було 23,8%), на задовільному рівні стало 22,9% дітей (було 47,4%), на низькому рівні залишилося 8,4% дітей (було 20,4%). У контрольній групі не відбулося відчутних якісних та кількісних змін: кількість дітей високого рівня досягла 8,2% (було 7,7%), достатнього

рівня досягли 23,9% дітей (було 24,5%), задовільного рівня – 47,6% дітей (було 46,7%), на низькому рівні залишилося 20,3% дітей (було 21,1%).

Для перевірки достовірності отриманих результатів використано обчислення χ^2 критерію, за яким було підтверджено, що зміни в рівнях сформованості комунікативних умінь старших дошкільників ЕГ відбулися завдяки впровадженню запропонованої моделі формування комунікативних умінь старших дошкільників у музично-ігровій діяльності.

Виконана робота не вичерпує всіх актуальних питань досліджуваної проблеми. Перспективи подальшого дослідження бачимо у вивченні можливостей формування комунікативних умінь старших дошкільників в інших видах діяльності дітей дошкільного віку, у дослідженні впливу музично-ігрової діяльності на формування різних складових комунікативних умінь дітей.

Основні результати дослідження відображено в таких публікаціях автора:

1. Ватаманюк Г.П. Особливості формування позитивних взаємин старших дошкільників у процесі ігрової діяльності / Г.П. Ватаманюк // Збірник наукових праць Кам'янець-Подільського держ. університету. Серія педагогічна. – Кам'янець-Подільський : ПП Мошак М.І., 2007. – Вип. 13, кн. 2. – С. 122–127.

2. Ватаманюк Г.П. Художня література як засіб формування духовного світу дитини / Г.П. Ватаманюк // Збірник наукових праць Кам'янець-Подільського держ. університету. Серія педагогічна. – Кам'янець-Подільський : ПП Мошак М.І., 2007. – Вип. 13. – С. 237–240.

3. Ватаманюк Г.П. Змістова сутність та особливості професійної компетентності педагога-дошкільника (комунікативний аспект) / Г.П. Ватаманюк // Збірник наукових праць Кам'янець-Подільського держ. університету. Серія педагогічна. – Кам'янець-Подільський : ПП Мошак М.І., 2008. – Вип. 15, кн. 2. – С. 151–154.

4. Ватаманюк Г.П. Спільні проекти вихователя та музичного керівника / Г.П. Ватаманюк // Палітра педагога. – 2008. – №1 (45). – С. 40–43.

5. Ватаманюк Г.П. Інтелектуальна гра як засіб активізації навчально-пізнавальної діяльності старших дошкільників та молодших школярів / Г.П. Ватаманюк // Початкова школа. – 2008. – №6 (468). – С.40–43.

6. Ватаманюк Г.П. Особливості сприймання музичних творів старшими дошкільниками та умови формування їх повноцінного сприйняття / Г.П. Ватаманюк // Педагогічна освіта : теорія і практика : зб. наук. праць. – Кам'янець-Подільський : ПП «Медобори – 2006», 2009. – Вип. 2. – С. 194–201.

7. Ватаманюк Г.П. Роль родини в музичному вихованні дітей / Г.П. Ватаманюк // Палітра педагога. – 2009. – №3. – С. 26 – 31.

8. Ватаманюк Г.П. Система формування комунікативних умінь старших дошкільників: організаційно-методичний аспект (на матеріалі музичних ігор) / Г.П. Ватаманюк // Педагогічна освіта: теорія і практика : зб. наук. праць. – Кам'янець-Подільський : ПП Зволейко Д.Г., 2011. – Вип. 7. – С. 194–201.

9. Ватаманюк Г.П. Тематичні заняття з музики у 1 класі / Г.П. Ватаманюк // Початкова школа. – 2011. – № 6. – С. 21–24.

10. Ватаманюк Г.П. Сім'я як чинник естетичного розвитку особистості / Г.П. Ватаманюк // Науковий часопис національного педагогічного університету імені М.П. Драгоманова. Серія 14: Теорія і методика мистецької освіти : матеріали II Міжнар. наук.-практ. конф. «Гуманітарні орієнтири мистецької освіти», (Київ, 26-27 квіт. 2007 р.). – К. : НПУ, 2007. – Вип. 5(10). – С. 159–165.

11. Ватаманюк Г.П. Характерні ознаки дитячої гри та її особливості / Г.П. Ватаманюк // Наукові записки Вінницького держ. педагогічного університету імені Михайла Коцюбинського. Серія : Педагогіка й психологія : зб. наук. праць / редкол. : М.І. Сметанський та ін. – Вінниця, 2009. – Вип. 27. – С. 66–70.

12. Ватаманюк Г.П. Вплив музики на розвиток дитини / Г.П. Ватаманюк // Педагогічна освіта: теорія і практика : зб. наук. праць. – Кам'янець-Подільський : ПП Зволейко Д.Г., 2010. – Вип. 4. – С. 245–252.

13. Ватаманюк Г.П. Організація ігрової діяльності старших дошкільників з використанням пісенної творчості М.Д. Леонтовича / Г.П. Ватаманюк // Збірник наукових праць Кам'янець-Подільського держ. університету. Серія педагогічна. – Кам'янець-Подільський : ПП Мошак М.І., 2007. – Вип. 14. – С. 52-59.

14. Ватаманюк Г.П. Педагогічні основи формування комунікативних умінь старших дошкільників у процесі музично-ігрової діяльності в умовах дошкільного навчального закладу / Г.П. Ватаманюк // Гуманітарний вісник ДВНЗ Переяслав-Хмельницький держ. пед. університет імені Г. Сковороди : наук.-теор. зб. – Переяслав-Хмельницький : ДПУ, 2008. – Вип. 14. – С. 44–47.

15. Ватаманюк Г.П. Теоретичні засади застосування музики у процесі розвитку комунікативних здібностей старших дошкільників / Г.П. Ватаманюк // Науковий вісник Миколаївського державного університету : збірник наук. праць : у 2 т. / за заг. ред. В.Д. Будака, О.М. Пехоти. – Миколаїв, 2008. – Т.1: Психолого-педагогічне забезпечення передшкільної освіти. – С. 23–30.

16. Ватаманюк Г.П. Музика як засіб сімейного спілкування та всебічного розвитку дошкільника / Г.П. Ватаманюк // Гуманізація навчально-виховного процесу : зб. наук. праць / за заг. ред. проф. В.І. Сипченка. – Слов'янськ, СДПУ, 2009. – Вип. 45. – С. 310–314.

17. Ватаманюк Г.П. Музыка как средство развития социально-коммуникативных способностей детей 6-7 летнего возраста / Г.П. Ватаманюк // Герценовские чтения. Начальное образование. – СПб., 2011. – Вып. 2. – Т. 2: «Реализация идей устойчивого развития в начальном образовании: проблемы, псих., решения». – С. 141–149.

18. Ватаманюк Г.П. Новий підхід до використання музичних ігор у професійній діяльності вихователя як засобу формування комунікативних умінь дошкільників // Сучасне дошкілля: реалії та перспективи : матеріали III Міжнародної науково-практичної інтернет-конференції 15 жовтня 2010 р., К, 2010. – Режим доступу: [<http://www.coris.com.ua/other/6120/index.htm?page=3>]. – Заголовок з екрана.

19. Ватаманюк Г.П. Дидактична гра як засіб розвитку музичних здібностей дошкільників / Г.П. Ватаманюк // Наукові праці Кам'янець-Подільського держ. університету : зб. за підсумками звіт. наук. конф. викладачів і аспірантів. –

Кам'янець-Подільський : Кам'янець-Подільський держ. університет, 2007. – Вип. 6, у 3 т. – Т.1. – С. 135–137.

20. Ватаманюк Г.П. Специфіка організації та проведення народних ігор в умовах умовах дошкільного навчального закладу / Г.П. Ватаманюк // Наукові праці Кам'янець-Подільського національного університету імені Івана Огієнка : зб. за підсумками звіт. наук. конф. викладачів, докторантів й аспірантів. – Кам'янець-Подільський : К-ПНУ ім. І. Огієнка, 2008. – Вип. 7, у 5 т. – Т.2. – С. 86–87.

21. Ватаманюк Г.П. Українська народна гра, її місце у музично-ігровій діяльності старших дошкільників / Г.П. Ватаманюк // Зб. наук. праць молодих вчених Кам'янець-Подільського національного університету імені І. Огієнка. – Кам'янець-Подільський : К-ПНУ ім. І.Огієнка, 2009. – Вип. 1. – С. 248–249.

22. Ватаманюк Г.П. Сутність, зміст та характеристика гри як провідної діяльності дошкільника / Г.П. Ватаманюк // Наукові праці Кам'янець-Подільського національного університету імені Івана Огієнка : зб. за підсумками звіт. наук. конф. викладачів, докторантів й аспірантів. – Кам'янець-Подільський : К-ПНУ ім. І. Огієнка, 2009. – Вип. 8, у 5 т. – Т.2. – С. 72–73.

23. Ватаманюк Г.П. Формування основ духовності дошкільників засобами етнічної культури / Г.П. Ватаманюк / Наукові праці Кам'янець-Подільського національного університету імені Івана Огієнка : зб. за підсумками звіт. наук. конф. викладачів, докторантів й аспірантів. – Кам'янець-Подільський : К-ПНУ ім. І. Огієнка, 2010. – Вип. 9, у 5 т. – Т.4. – С.81–82.

24. Ватаманюк Г.П. Розвиток творчих здібностей дошкільників засобами музично-ігрового фольклору / Г.П. Ватаманюк // Зб. наук. праць молодих вчених Кам'янець-Подільського національного університету імені І. Огієнка. – Кам'янець-Подільський : К-ПНУ ім.І.Огієнка, 2010. – Вип. 2. – С. 234–235.

25. Ватаманюк Г.П. Психолінгвістична сутність зв'язного мовлення дошкільників / Г.П. Ватаманюк // Наукові праці Кам'янець-Подільського національного університету імені Івана Огієнка : зб. за підсумками звіт. наук. конф. викладачів, докторантів і аспірантів. – Кам'янець-Подільський : К-ПНУ ім. І. Огієнка, 2011. – Вип. 10, у 5 т. – Т. 4. – С. 148–150.

26. Ватаманюк Г.П. Теоретичні аспекти формування мовленнєво-творчих умінь старших дошкільників / Г.П. Ватаманюк // Зб. наук. праць молодих вчених Кам'янець-Подільського національного університету ім. Івана Огієнка. – Кам'янець-Подільський : К-ПНУ ім. І. Огієнка, 2011. – Вип. 3. – С. 190–192.

27. Ватаманюк Г.П. Ігрова мозаїка / Г.П. Ватаманюк // Бібліотечка вихователя дитячого садка. – 2009. – №5. – С. 67–105.

28. Ватаманюк Г.П. Музика в країні дошкілля : навч.-метод. посіб. / Г.П. Ватаманюк. – Кам'янець-Подільський : Аксіома, 2008. – 260 с.

29. Ватаманюк Г.П. Формування комунікативних умінь старших дошкільників у процесі музично-ігрової діяльності : навч. посіб. / Г.П. Ватаманюк. – Кам'янець-Подільський : ТОВ «Друк-Сервіс», 2012. – 152 с.

30. Ватаманюк Г.П. Формування комунікативних умінь старших дошкільників у процесі музично-ігрової діяльності : практичний аспект : навчальний посібник / Г.П. Ватаманюк. – Кам'янець-Подільський : ТОВ «Друк-Сервіс», 2014. – 160 с.

АНОТАЦІЯ

Ватаманюк Г.П. «Формування комунікативних умінь старших дошкільників у процесі музично-ігрової діяльності». – Рукопис.

Дисертація на здобуття наукового ступеня кандидата педагогічних наук зі спеціальності 13.00.08 – дошкільна педагогіка. – Державний заклад «Південноукраїнський національний педагогічний університет імені К.Д. Ушинського», Міністерство освіти і науки України. – Одеса, 2014.

У дисертації науково обґрунтовано сутність і структуру поняття «комунікативні уміння старших дошкільників у музично-ігровій діяльності». Уточнено поняття «комунікативні уміння», «музично-ігрова діяльність». Виявлено критерії (когнітивно-ігровий, емоційно-виразний, довільно-комунікативний) і показники сформованості комунікативних умінь в ігровій діяльності (знання дітьми ігор, уміння їх пояснити, організувати і провести, творче відображення реальних і казкових ситуацій спілкування, використання формул мовленнєвого етикету у грі; використання вербальних, невербальних засобів спілкування та здатність їх розуміти; уміння будувати діалогічні єдності у спілкуванні, трилог, полілог у процесі організації гри, використовувати функціональні типи діалогу). Визначено педагогічні умови формування комунікативних умінь старших дошкільників у процесі музично-ігрової діяльності (взаємозв'язок змісту комунікативної, музичної та ігрової діяльності; наявність музично-мовленнєвого супроводу ігрової діяльності; забезпечення рефлексивного характеру ігрової діяльності; занурення дітей в активну комунікативно-музично-ігрову діяльність). Схарактеризовано рівні сформованості комунікативних умінь старших дошкільників в ігровій діяльності: високий, достатній, задовільний, низький.

Експериментальні дані підтвердили ефективність розробленої моделі та методики формування комунікативних умінь старших дошкільників у процесі музично-ігрової діяльності.

Ключові слова: комунікативні уміння, формування комунікативних умінь, старші дошкільники, музично-ігрова діяльність, методика формування комунікативних умінь, педагогічні умови.

АННОТАЦИЯ

Ватаманюк Г.П. «Формирование коммуникативных умений старших дошкольников в процессе музыкально-игровой деятельности». – Рукопись.

Диссертация на соискание ученой степени кандидата педагогических наук по специальности 13.00.08 – Дошкольная педагогика. – Государственное учреждение «Южноукраинский педагогический университет имени К.Д. Ушинского», Министерство образования и науки Украины. – Одесса, 2014.

Диссертация посвящена проблеме формирования коммуникативных умений детей старшего дошкольного возраста в процессе музыкально-игровой деятельности. На основе анализа психолого-педагогической и музыковедческой литературы научно обоснованы содержание и структура понятия «коммуникативные умения старших дошкольников в музыкально-игровой

деятельности», уточнено понятие «коммуникативные умения», «музыкально-игровая деятельность», освещены психолого-педагогические особенности влияния на формирование коммуникативных умений дошкольников. Структурными компонентами коммуникативных умений в музыкально-игровой деятельности являются: обмен информацией (информационно-коммуникативные умения), действиями (интерактивные умения), переживаниями и впечатлениями (перцептивно-экспрессивные умения) между партнерами в процессе включения в музыкально-игровую деятельность, которой присущ коллективный характер.

Определены критерии и показатели сформированности коммуникативных умений старших дошкольников в игровой деятельности. Когнитивно-игровой критерий с показателями: знание детьми игр, умение их объяснить, организовать и провести; творческое отражение реальных и сказочных ситуаций общения; использование формул речевого этикета в игре. Эмоционально-выразительный критерий с показателями: использование вербальных, невербальных средств общения и способность их понимать. Коммуникативно-деятельностный критерий с показателями: умение строить диалогические единства в общении; трилоги, полилоги в процессе организации игры; использовать функциональные типы диалога. В соответствии с критериями и их показателями были выявлены и охарактеризованы уровни сформированности коммуникативных умений старших дошкольников в игровой деятельности: высокий, достаточный, удовлетворительный, низкий.

В ходе исследования определены педагогические условия эффективного формирования коммуникативных умений старших дошкольников в процессе музыкально-игровой деятельности: взаимосвязь содержания коммуникативной, музыкальной и игровой деятельности старших дошкольников; наличие музыкально-речевого сопровождения игровой деятельности детей; обеспечение рефлексивно-творческого характера игровой деятельности; погружения детей в активную коммуникативно-музыкально-игровую деятельность.

Разработана и апробирована модель и экспериментальная методика формирования коммуникативных умений старших дошкольников в процессе музыкально-игровой деятельности. Составляющими модели выступили цель, этапы работы (организационно-информационный, репродуктивно-деятельностный, оценочно-творческий, произвольно-коммуникативный), формы и методы работы, педагогические условия. Экспериментальная методика формирования коммуникативных умений старших дошкольников в процессе музыкально-игровой деятельности направлена на обогащение эмоционально-чувственного опыта детей путем ознакомления с основными эмоциями, осознание собственного эмоционального состояния, адекватного его выражения и умения распознавать и понимать эмоции других; ознакомление с голосовыми характеристиками речи и музыки и их применение в общении, восприятия и воспроизведения эмоционально-смысловой информации; привлечение к оценочно-творческой коммуникативной деятельности; произвольное и адекватное применение приобретенных умений в любой ситуации, содействие положительному взаимодействию. Результаты исследования подтвердили эффективность разработанной методики.

Ключевые слова: коммуникативные умения, формирование коммуникативных умений, старшие дошкольники, музыкально-игровая деятельность, методика формирования коммуникативных умений, педагогические условия.

RESUME

Vatamanuck G. P. «Developing Senior Pre-school-age Children's Communicative Skills in Musical-Gaming Activity». – As a Manuscript.

Thesis for a Candidate Degree (PhD) in Pedagogical Studies. Speciality 13.00.08 – Preschool Education. – State Institution «South-Ukrainian National Pedagogical University named after K.D. Ushinskiy», Ministry of Education and Science of Ukraine. – Odessa, 2014.

In the thesis the essence and the structure of the notions «senior preschool-age children communicative skills in musical-gaming activity», have been theoretically substantiated. The notions «communicative skills», «musical-gaming activity» have been specified.

The criteria (cognitive-gaming, emotional-expressive, improvised-communicative) and the indicators of the developed communicative skills of senior pre-school-age children in the gaming activity (children's knowledge of gaming, skills to explain the game rules, to organize and to conduct them, creative reflection of real and fairy communicative situations; the use of speech etiquette formulae during the game; the use of verbal, non-verbal means of communication and the children's ability to understand them; skills to build dialogical, trilogical, polylogical unities in game organization, to use different functional types of a dialogue) have been determined. The pedagogical factors of developing senior pre-school-age children communicative skills in the process of musical-gaming activity (content interconnection of communicative, musical and gaming activity of senior pre-school-age children; musical-speech support of children's gaming activity; creating reflexive character of gaming activity; children's immersion into active communicative-musical-gaming activity) have been elaborated. The levels characterizing senior pre-school-age children communicative skills development in gaming activity (high, average, satisfactory, low) have been determined.

The effectiveness of the suggested model and methodology has been verified and confirmed in the course of experimental teaching.

Key words: communicative skills, development of communicative skills, senior pre-school-age children, musical-gaming activity, methodology of developing communicative skills, pedagogical factors.